

УДК 331.464.3(467):636.74.043.3

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-2080/2026-6-32>

ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ЯК ПРИХОВАНІ ПРИЧИНИ НЕЩАСНИХ ВИПАДКІВ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ РЯТУВАЛЬНИКІВ-КІНОЛОГІВ: ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПІДХОДІВ ДО РОЗСЛІДУВАННЯ

Шароватова Олена Павлівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри підвищення кваліфікації
та спеціалізованої підготовки у сфері цивільного захисту
Національного університету цивільного захисту України,
доцент кафедри безпеки праці та охорони довкілля
ТОВ «ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «МЕТІНВЕСТ ПОЛІТЕХНІКА»
ORCID ID: 0000-0002-2736-2189

Ващенко Вероніка Олександрівна,

магістр
Національного університету цивільного захисту України
ORCID ID: 0009-0004-2834-1322

У статті визначено особливості професійної діяльності рятувальників-кінологів, яка характеризується високою інтенсивністю фізичних і психоемоційних навантажень, роботою в екстремальних та непередбачуваних умовах, необхідністю швидкого прийняття рішень і постійною відповідальністю за життя людей та службових собак. Сукупність зазначених чинників формує підвищений рівень професійних ризиків, зокрема психофізіологічного характеру. Встановлено, що накопичення втоми призводить до зниження уваги, сповільнення реакцій, погіршення координації рухів, зростання ймовірності помилкових дій і порушення вимог безпеки праці. У таких умовах втома виступає не фоновим, а безпосереднім фактором ризику виникнення небезпечних ситуацій і нещасних випадків. Обґрунтовано необхідність удосконалення процедури розслідування нещасних випадків, зумовлених психофізіологічними причинами, оскільки традиційні підходи до аналізу травматизму не дають можливості повною мірою виявляти приховані механізми порушення безпечної поведінки, пов'язані зі втомою, стресом і перевантаженням. Інтеграція психофізіологічних показників у процес розслідування нещасних випадків сприятиме більш точному визначенню причин травматизму, формуванню обґрунтованих профілактичних заходів та підвищенню ефективності системи управління безпекою і здоров'ям працівників, зокрема, кінологічної служби Державної служби України з надзвичайних ситуацій. Система профілактичних заходів, спрямованих на підвищення рівня безпеки та збереження здоров'я рятувальників-кінологів, має ґрунтуватися на комплексному підході та містити організаційні, психофізіологічні, навчальні й нормативні складові. Актуалізована доцільність переходу від формального обліку нещасних випадків до превентивної моделі управління ризиками, орієнтованої на раннє виявлення втоми та інших психофізіологічних передумов небезпечних ситуацій.

Ключові слова: психофізіологічні чинники, причини нещасних випадків, втома, рятувальники-кінологи, розслідування нещасних випадків.

Sharovatova Olena, Vashchenko Veronika. Psychophysiological factors as hidden causes of accidents in the professional activity of rescue dog handlers: ways to improve approaches to investigation

The article identifies the features of the professional activities of rescue dog handlers, which are characterized by high intensity of physical and psycho-emotional stress, work in extreme and unpredictable conditions, constant responsibility for the lives of people and service dogs. The combination of these factors creates an increased level of professional risks, in particular psycho-physiological ones. It has been established that the accumulation of fatigue leads to a decrease in attention, an increase in the likelihood of erroneous actions and violation of occupational safety requirements. In such conditions, fatigue is not a background, but a direct risk factor for the occurrence of dangerous situations and accidents. The need to improve the procedure for investigating accidents caused by psycho-physiological causes is substantiated, since traditional approaches to the analysis of injuries do not allow to fully identify hidden mechanisms of violations of safe behavior associated with fatigue, stress and overload. The integration of psychophysiological indicators into the accident investigation process will contribute to a more accurate determination of the causes of injuries, the formation of substantiated preventive measures and increasing the efficiency of the safety and health management system for employees. The system of preventive measures aimed at increasing the level of safety of rescue canine handlers should be based on an integrated approach and include organizational, psychophysiological, educational and regulatory components. The feasibility of transitioning from formal accident accounting to a preventive risk management model focused on early detection of fatigue and other psychophysiological prerequisites for dangerous situations has been updated.

Key words: psychophysiological factors, causes of accidents, fatigue, rescue dog handlers, accident investigation.

Вступ. В умовах воєнного стану та зростання кількості надзвичайних ситуацій кінологічні підрозділи Державної служби України з надзвичайних ситуацій працюють у режимі підвищеного навантаження, що значно збільшує ризик професійного виснаження, помилкових дій і, як наслідок, нещасних випадків серед рятувальників.

Кінологічна служба ДСНС України залучається до виконання завдань у найбільш небезпечних і психологічно напружених умовах, а саме до пошуково-рятувальних робіт після обстрілів, техногенних аварій, природних катастроф тощо. За таких умов психофізіологічна втомлюваність кінологів набуває системного характеру та безпосередньо впливає на здатність прийняття виважених рішень, дотримання вимог безпеки праці, а також на ефективність і безпеку взаємодії зі службовим собакою.

Аналіз нещасних випадків у підрозділах з підвищеним ризиком [1; 2] свідчить, що переважна частка травм пов'язана не з технічними відмовами, а з людським фактором, зокрема з порушенням алгоритмів безпечної поведінки, що стає наслідком зниження уваги, емоційного виснаження, накопиченої втоми. У більшості таких розслідувань людський фактор зводиться до категорії «особиста необережність потерпілого», без детального аналізу причин цих дій [3]. Важливо підкреслити, що під час розслідувань нещасних випадків у чинній практиці ДСНС психофізіологічні причини – постійно змінювані умови надзвичайних ситуацій – переважно залишаються поза увагою, до того ж чинна нормативна база з охорони праці та розслідування нещасних випадків, що сталися з особами рядового й начальницького складу служби цивільного захисту [4], не враховує специфіки кінологічної служби, що з позицій необхідності забезпечення безпеки виступає подвійним об'єктом ризику – «людина і тварина». Зазначене, зі свого боку, актуалізує і необхідність удосконалення відомчих нормативних документів ДСНС України.

Методи та методики дослідження. Сучасні дослідження як джерело небезпечної поведінки дедалі більше визначають психосоціальні ризики.

У наукових доробках з охорони праці та ергономіки, зокрема, втомлюваність розглядається як ключовий чинник зниження надійності професійної діяльності [5]. Науковці підтверджують зв'язок між тривалістю робочих змін і травматизмом; доводять, що втома суттєво знижує когнітивний контроль і прямо корелює з порушенням процедур безпеки; у разі хронічної

втоми зростає ризик помилок і травм; навіть короточасне неповноцінне відновлення підвищує аварійність [1; 6].

Дослідниками звертається увага на недооцінку психосоціальних ризиків у розслідуваннях, особливо в підрозділах із підвищеним ризиком професійної діяльності; наголошується, що функціональний стан працівника не менш важливий для безпеки, ніж технічні умови праці [7; 8]. Певна група досліджень присвячена різним професіям із підвищеним ризиком (рятувальникам, військовим, правоохоронцям), однак діяльність кінологів, яка цілком відповідає критеріям екстремальної професії, досліджується значно менше [9].

Аналітика Міжнародної організації праці свідчить, що психофізіологічна втома підвищує ризик травм в 1,5–2 рази [10; 11].

Сучасні підходи до аналізу людського фактора зважають, що аварії виникають через накопичення латентних помилок. Втома, спричиняючи професійне вигорання і зниження відповідальності за безпеку, виступаючи однією з латентних причин аварій, зумовлює потребу в деталізованому аналізі психофізіологічних чинників під час розслідувань нещасних випадків [12]. У контексті досліджень особливостей діяльності кінологічних підрозділів це питання масштабується від вивчення особливостей фізіологічного і психологічного стану самого кінолога до наслідків впливу втоми людини на ефективність собаки та нестабільність поведінки тварини, передачі стресу від людини до собаки й необхідності врахування безпекових наслідків через ризики травм і подій у тандемі «людина – собака» [13–15].

Отже, за сукупністю аналізу різних джерел можна зазначити, що більшість порушень безпеки є наслідком функціональних збоїв людини і психофізіологічного виснаження, а не дисциплінарною проблемою і свідомим ігноруванням правил; втомлюваність є системним фактором ризику, але в практиці забезпечення безпеки праці часто недооцінюється.

Міжнародні кінологічні та ветеринарні дослідження доводять тісний взаємозв'язок між станом людини і поведінкою собаки. Стрес і втома кінолога негативно впливають на керуваність і надійність службового собаки [16; 17]. Помилки кінолога відповідно підвищують ризик травм і для людини, і для тварини.

З огляду на вищезазначене важливим є обґрунтування впливу психофізіологічних чинників, як прихованих причин нещасних випадків, на рівень безпеки праці, зокрема серед рятувальників-кінологів, та окреслення напрямів

удосконалення розслідування нещасних випадків та їх профілактики. Для цього потрібно визначити особливості діяльності і професійних ризиків кінологічної служби ДСНС; проаналізувати зв'язок втрати з порушенням вимог безпеки праці; обґрунтувати необхідність удосконалення розслідування нещасних випадків, зумовлених психофізіологічними причинами.

Проведення дослідження уможливорює використання загальнонаукового і прогностичного методів для здійснення аналізу нормативно-правових актів з безпеки праці та розслідування нещасних випадків; виявлення певних недосконалостей у чинних підходах до розслідувань через повторюваність формулювань і недооцінку деталей реальних причин; визначення психофізіологічних чинників безпеки праці і прихованого характеру більшості з них; формування узагальнення щодо впливу втрати на безпечну поведінку; перенесення загальних закономірностей досліджуваних питань на специфіку кінологічної служби ДСНС; запропонування заходів щодо зниження травматизму та формування рекомендацій превентивного характеру.

Результати та дискусії. Кінологія як наука про собак виникла в останній чверті XIX століття. У цей період у світі розпочалась активна робота щодо залучення собак до професійної діяльності. Поступово собаки дедалі більше використовувалися в роботі різних служб: конвойної, патрульно-постової, патрульно-дозornoї, сторожової, санітарної, їздової, зв'язку, розвідки, мінно-пошукової, пошуково-рятувальної тощо. Фахівці з Великої Британії під час Другої світової війни одними з перших доулучили собак до пошуку людей під завалами, проте цей досвід певний час не мав поширення. У той же період було створено цілі підрозділи спеціальних собак, яких залучали як санітарів, зв'язківців, міношукачів, диверсантів тощо. Існували також і «протитанкові собаки» – підготовлені батальйони собак-камікадзе, які під час бойових дій знищили кілька сотень ворожих танків. Справжній переворот у залученні собак до пошуково-рятувальних операцій відбувся в 1980 році після землетрусу в Алжирі. Німецькі кінологи першими взяли двох вівчарок для пошуку людей під завалами. Відтоді досвідом вдалої роботи кінологічних розрахунків зацікавилися й інші країни [13].

Сучасна кінологічна служба посідає дуже важливе місце в системі силових органів нашої держави, використання службових собак є настільки ефективним, що досі жоден технічний засіб не зміг замінити собою гострий нюх

собаки. Саме через це кінологічні підрозділи існують у більшості силових структур України, а саме в Національній поліції України, Державній прикордонній службі України, Державній службі України з надзвичайних ситуацій, Національній гвардії України. Перед кожною із цих служб стоять свої специфічні завдання, тому і кінологічні підрозділи кожної з них мають свої особливості [13].

У 2006 році в структурі Міністерства надзвичайних ситуацій України (нині Державна служба України з надзвичайних ситуацій) була створена кінологічна служба, яка взяла на себе функції розвитку пошуково-рятувального кінологічного руху в Україні. Сьогодні діяльність кінологічної служби Державної служби України з надзвичайних ситуацій чітко регламентується законодавчими та нормативно-правовими актами [18–22].

В умовах сьогодення, під час російсько-української війни, ставлення до собак стало більш гуманним. Ніхто не відправляє собак під танки, не примушує протягувати дроти та витягувати поранених. Сучасні технології просунулися далеко вперед, тож і потреби в таких жертвах вже немає. Однак допомога чотирилапих і зараз є вкрай важливою та необхідною. Собаки шукають вибухонебезпечні предмети, зниклих бійців та їхні останки, проводять антитерористичну роботу, затримують правопорушників, розкопують завали житлових будинків. Службові собаки використовуються в службовій діяльності працівників ДСНС, де допомагають у розшуку та наданні допомоги постраждалим під час стихійного лиха або різного роду надзвичайних ситуацій. При цьому ефективно використання службових собак, організація їх догляду й утримання потребують від рятувальників-кінологів наявності спеціальних знань [14].

Відповідно до нормативних документів основними завданнями та функціями кінологічних підрозділів є [18]:

1) участь у попередженні надзвичайних ситуацій та ліквідації їх наслідків шляхом застосування засобів і методів службового собаківництва;

2) організація та ведення пошуку, своєчасне виявлення та надання першої допомоги постраждалим під час надзвичайних ситуацій техногенного, природного та військового характеру (землетруси, снігові лавини, обвали, зсуви, урагани, бурі тощо);

3) підтримання постійної готовності кінологічних підрозділів для ефективного використання службових собак у розшуку людей, вибухових речовин і пристроїв, трупів у період ліквідації наслідків аварій, стихійного лиха,

терористичних актів та під час інших надзвичайних ситуацій;

4) організація системи навчання та підготовки кінологічних підрозділів до виконання пошукових робіт в умовах надзвичайних ситуацій різного характеру, підвищення професійної підготовки штатних і нештатних кінологів-рятувальників, періодична сертифікація кінологічних розрахунків;

5) здійснення контролю за порядком утримання, збереження та плеїнного відбору поголів'я собак, дресирування службових собак;

6) співпраця з міжнародними кінологічними громадськими організаціями (Міжнародна організація рятувальних собак), участь у міжнародних семінарах з питань кінології та навчання із застосуванням спеціально навчених собак тощо.

Організація пошуково-рятувальних робіт працівниками кінологічних підрозділів проводиться в різних умовах надзвичайних ситуацій, основні з яких можна згрупувати таким чином:

- у завалах зруйнованих будинків і споруд, що утворюються внаслідок природних (землетрус, ураган тощо), техногенних (вибухи, раптове руйнування будинків, споруд тощо) надзвичайних ситуацій;

- у разі катастроф транспортних засобів (літаків, потягів, кораблів тощо);

- у лавинних виносках, накопиченні землі, каменів, піску від селів і обвалів;

- у природному середовищі (пошук постраждалих і зниклих у лісі, гірській місцевості, прибережних районах тощо);

- на водних об'єктах.

Оперативні дії починаються з моменту прибуття підрозділу на місце пошуку. Кінологи-рятувальники повинні володіти інформацією щодо оперативної обстановки в районі ведення пошуково-рятувальних робіт; меж зони можливого знаходження постраждалих; можливостей собак у цій обстановці; тактики використання собак; необхідних заходів і засобів безпеки та порядку взаємодії з іншим рятувальними підрозділами.

До важливих специфічних особливостей професійної діяльності кінологів-рятувальників дослідниками віднесені [13; 15]:

- недостовірні інформація або повна відсутність її під час проведення оперативних дій;

- ситуація невизначеності завдання;

- незвичність і важкість просторового орієнтування в незнайомій місцевості з обмеженою видимістю та прохідністю;

- інтенсивний темп роботи за дефіциту часу;

- постійне нервово-психічне напруження через несприятливі погодні та санітарно-гігієнічні

умови, відсутність належних умов праці та відпочинку;

- дискомфортний стан через перебування в засобах індивідуального захисту дихання та тіла;

- постійна загроза для життя і здоров'я;

- можливість виникнення панічних настроїв унаслідок впливу негативних факторів життєдіяльності (зіткнення з трупами та фрагментами людських тіл, жакливі реалії – зруйновані будівлі, літаки тощо);

- перевага фізичної праці, надмірна рухова активність швидко-силового типу.

У межах специфіки професійної діяльності кінологів-рятувальників важливу роль також відіграють: висока відповідальність за наслідки реалізації прийнятих рішень, суворе регламентація професійної діяльності, наявність дезінформації, організація роботи в системі «людина – собака», робота з наркотичними засобами, їх аналогами, зброєю, боєприпасами, правопорушниками, часті зміни місця дислокації, порушення режиму харчування та сну, несення служби в нічний, надурочний час, а також у вихідні та святкові дні, температурні впливи за різних умов несення служби тощо [15; 23].

Отже, щоденні умови діяльності, у яких доводиться працювати кінологам-рятувальникам, характеризуються сильними психотравматичними факторами. Дослідження дають можливість виділити та ранжувати негативні стрес-фактори, пов'язані з виконанням професійних завдань, а саме такі ситуації професійної діяльності: потрапляння під завали; пошуково-рятувальні роботи в складних погодних умовах; збій у роботі собаки або отримання нею пошкодження, травми; надання першої долікарської допомоги постраждалим; вилучення та знаходження трупів; підготовка до сертифікації кінологічного розрахунку; необхідність ухвалення рішення в умовах дефіциту інформації; здійснення моніторингу навколишнього середовища в місцях, небезпечних для життя.

Низка характеристик роботи – тривалий робочий день, необхідність працювати швидко, ініціативність, недостатнє отримання інформації, необхідність поєднувати різні завдання, високе робоче навантаження, відповідальність, часті перерви, понаднормові години, несправедливе ставлення, відсутність поваги з боку інших та недостатня підтримка – у літературі ототожені з професійним стресом.

Високий професійний стрес кінологів-рятувальників зумовлюється також і певною специфікою діяльності, зокрема: недостовірною інформацією або повною відсутністю її під час

проведення оперативних дій; ситуаціями невідомості завдання; незвичністю і важкістю просторового орієнтування в незнайомій місцевості з обмеженою видимістю та прохідністю; інтенсивним темпом роботи за дефіциту часу; постійним нервово-психічним напруженням через несприятливі погодні та санітарно-гігієнічні умови; дискомфортом станом через перебування в засобах індивідуального захисту дихання та тіла; постійною загрозою для життя і здоров'я; можливістю виникнення панічних настроїв внаслідок впливу негативних факторів життєдіяльності; послабленням уваги, пам'яті, мислення, порушенням точності рухів та дій, їх послідовності; неритмічністю режимів роботи, що призводить до підвищеної втомлюваності, виснаженості та психічної напруги [15].

Переживання стресу змінює те, як людина почувається, думає та поводить, а також може призводити до змін у її фізіологічних функціях. Багато з цих змін самі по собі є незначною дисфункцією та пов'язаним із нею дискомфортом. Багато з них легко можна подолати, хоча вони і погіршують якість життя. Однак для деяких працівників за певних обставин вони можуть призвести до низької продуктивності праці, інших психологічних і соціальних проблем, а також до погіршення фізичного здоров'я.

Професійне навантаження через накопичення втоми призводить до порушення психофізіологічних функцій. Це, зі свого боку, зумовлює зниження безпечної поведінки і підвищує імовірність порушення вимог охорони праці, а отже, призводить до зростання ризику нещасного випадку.

У дослідженнях з охорони праці та людського фактора причинно-наслідковий ланцюг «втома – нещасний випадок» є стійким, повторюваним і статистично підтвердженим. Втома не є випадковим чинником, вона системно знижує рівень безпеки праці та часто є першопричиною помилкових дій. Тож втома – це прихований причинний фактор травматизму.

Важливо підкреслити, що професійна діяльність кінолога ДСНС має подвійну відповідальність: по-перше, за власну безпеку; по-друге – за контроль поведінки службового собаки в умовах підвищеної небезпеки. На відміну від багатьох інших підрозділів, втомлюваність кінолога формується одночасно під впливом інтенсивного фізичного навантаження; емоційної напруги під час пошуково-рятувальних робіт; необхідності постійного когнітивного контролю дій тварини; роботи в нестандартних, часто небезпечних середовищах (завали, пожежі, руйнування тощо).

Втома кінолога має комбінований психофізіологічний характер, що значно підвищує ризик порушення безпеки праці. Втомлений працівник частіше відмовляється від використання засобів індивідуального захисту, зростає кількість пропущених сигналів небезпеки. Оскільки в такому стані спрощується процес прийняття рішень, людина діє «за шаблоном», скорочує або пропускає обов'язкові процедури безпеки. Таким чином, ігнорування факту втоми під час аналізу причин травматизму призводить до неповноти розслідування та зниження ефективності профілактичних заходів.

Відповідно до Порядку розслідування та ведення обліку нещасних випадків, що сталися з особами рядового й начальницького складу служби цивільного захисту [4], нещасний випадок – обмежена в часі подія або раптовий вплив на особу небезпечного виробничого фактора чи середовища, що сталися під час виконання службових обов'язків, унаслідок яких заподіяно шкоду здоров'ю, зокрема від одержання поранення, травми, у тому числі внаслідок тілесних ушкоджень, гострого професійного захворювання (отруєння) та інших отруєнь, одержання сонячного або теплового удару, опіку, обмороження, а також у разі утоплення, ураження електричним струмом, блискавкою та іонізуючим випромінюванням, одержання інших ушкоджень внаслідок аварії, пожежі, стихійного лиха (землетрусу, зсуву, повені, урагану тощо), контакту з представниками тваринного та рослинного світу, які призвели до втрати працездатності на один робочий день чи більше або до необхідності переведення його на іншу (легшу) роботу не менш як на один робочий день, або смерті, зникнення особи.

Серед офіційно затверджених зазначеним Порядком причин нещасного випадку визначені:

– технічні: конструктивні недоліки, недосконалість, недостатня надійність транспортних засобів; невідповідність засобів колективного й індивідуального захисту встановленим вимогам та їх недостатність; незадовільний технічний стан будинків, споруд, території; незадовільний технічний стан машин, механізмів, засобів, устаткування; неякісне розроблення або відсутність проєктної документації обладнання, устаткування; незадовільний стан виробничого середовища (перевищення гранично допустимих концентрацій (рівнів) небезпечних та шкідливих виробничих факторів) та інші види;

– організаційні: незадовільне функціонування, недосконалість або відсутність системи управління охороною праці; недоліки під час навчання з охорони праці та безпечного

ведення робіт, а саме відсутність або неякісне проведення інструктажу з питань охорони праці, допуск до служби без навчання та перевірки знань з питань охорони праці, недодержання вимог законодавства про охорону праці, неякісна розробка, недосконалість інструкцій з охорони праці, безпечного ведення робіт або їх відсутність; також відсутність у посадових інструкціях визначення функціональних обов'язків з питань охорони праці; порушення вимог безпеки під час експлуатації обладнання, устаткування, машин, механізмів тощо; порушення вимог безпеки під час експлуатації (користування) транспорту (автомобільного, водного, залізничного, повітряного); відсутність або неякісне проведення медичного обстеження (професійного відбору); незабезпеченість засобами індивідуального захисту; невикористання засобів індивідуального захисту за їх наявності; порушення режиму служби та відпочинку; залучення до роботи осіб не за спеціальністю (професією); невиконання вимог інструкцій з охорони праці; інші організаційні причини;

– психофізіологічні: алкогольне, наркотичне, токсикологічне сп'яніння, отруєння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції; низька нервово-психічна стійкість; нервово-психічні перевантаження; емоційні перевантаження; розумові перенапруження, перенапруження аналізаторів; монотонність виконання завдань; помилкові дії внаслідок втоми особи через надмірну важкість і напруженість роботи; особиста необережність потерпілого (у разі відсутності технічних і організаційних причин, впливу шкідливих або небезпечних виробничих факторів, порушень вимог законодавчих і нормативно-правових актів та інструкцій тощо); травмування (смерть) унаслідок протиправних дій інших осіб; незадовільні фізичні дані або стан здоров'я; фізичні перевантаження; травмування внаслідок виконання вправ з фізичної підготовки, зокрема під час пожежно-прикладного спорту й інші психофізіологічні причини;

– техногенні, природні, екологічні та соціальні: викид небезпечних хімічних, радіоактивних, біологічних речовин; контакт із представниками тваринного та рослинного світу; стихійне лихо (метеорологічні, топологічні та тектонічні катастрофи: землетрус, зсув, селі, снігові лавини, повінь, просідання і зсув ґрунту тощо); гідрометеорологічні явища (мороз, ожеледиця, замітіль, шквальний вітер, ураган, град, спека, туман, злива, блискавка); соціальний конфлікт (страйк, оголошена та неоголошена війна, терористичний акт, блокада, революція, заколот, повстання,

масові заворушення, громадська демонстрація, протиправні дії осіб тощо) та інші [4].

Отже, системне управління втомлюваністю персоналу та деталізована інтеграція психофізіологічних чинників у розслідування нещасних випадків може вважатись одним із шляхів розвитку психосоціальної підтримки кінологів-рятувальників і переходом від загального до превентивного підходу в системі зниження травматизму й ефективного забезпечення безпеки праці, зокрема, в кінологічній службі ДСНС.

Результат таких ініціатив вбачається в закріпленні поняття «втомлюваність» як фактора ризику; включенні психофізіологічних ризиків у систему управління безпекою та здоров'ям працівників на роботі; встановленні детальних причин травматизму (доповнення актів розслідування пунктами щодо тривалості безперервної роботи кінолога, кількості відпрацьованих посліпль змін, наявності відновлювальних перерв перед інцидентом тощо); використанні результатів розслідувань для прогнозування ризиків; можливості аналізу «передаварійних станів»; створенні бази даних психофізіологічних факторів нещасних випадків; можливості виявлення прихованих причин травматизму.

Серед профілактичних заходів, що зумовлюватимуть підвищення безпеки та збереження здоров'я працівників кінологічної служби ДСНС, мають бути:

– організаційні заходи – запровадження раціональних режимів праці та відпочинку з урахуванням тривалості чергувань, інтенсивності пошуково-рятувальних робіт і рівня психоемоційного навантаження; обмеження безперервної роботи в екстремальних умовах; врахування психофізіологічних факторів під час формування графіків чергувань і виїздів;

– психофізіологічні заходи – запровадження програм психологічної підтримки та профілактики емоційного вигорання; організація заходів з активного відновлення (короткочасний відпочинок, дихальні вправи, релаксаційні техніки) рятувальників;

– навчальні заходи – включення до програм підготовки та підвищення кваліфікації модулів з управління втому, стресостійкості та самоконтролю функціонального стану; навчання рятувальників розпізнавання ранніх ознак втоми та психоемоційного перевантаження в себе та в колег; формування культури безпеки, орієнтованої на відповідальне ставлення до стану власного здоров'я;

– нормативні заходи – удосконалення системи розслідування нещасних випадків через розширення переліку відповідних причин

психофізіологічними факторами; впровадження алгоритмів аналізу передаварійних станів під час службових розслідувань; аналіз накопичених даних для прогнозування ризиків та визначення типових небезпечних сценаріїв; аналіз психофізіологічних факторів і результатів нещасних випадків і небезпечних інцидентів під час розроблення управлінських рішень у сфері охорони праці; впровадження принципів превентивності та безперервного вдосконалення системи безпеки.

Висновки. Діяльність кінологічних розрахунків із собаками-рятувальниками має різні форми, а також характеризується відмінними методами самої її організації. Відповідно до вимог нормативних документів, під час здійснення професійної діяльності, працівники кінологічних підрозділів повинні бути обережними та дотримуватися як правил особистої гігієни, так і заходів безпеки праці [19]. Поряд із складнощами підготовки службових собак суттєвою особливістю їхньої професійної діяльності є небезпека, яка супроводжує кінолога під час пошуково-рятувальних робіт. Важливе місце серед факторів небезпеки у специфіці такої діяльності під час надзвичайних ситуацій належить психофізіологічним чинникам, зокрема систематичній втомі, як прихованим причинам нещасних випадків.

Використання результатів розслідувань нещасних випадків як аналітичного інструменту для прогнозування ризиків сприятиме переходу від реактивної до превентивної моделі управління охороною праці. Створення структурованої бази даних психофізіологічних факторів нещасних випадків відкриє можливості для

ідентифікації прихованих причин травматизму та розроблення цільових профілактичних заходів, орієнтованих на реальні умови трудової діяльності.

Інтеграція психофізіологічних ризиків у систему управління безпекою та здоров'ям на роботі створить передумови для більш глибокого розуміння механізмів формування небезпечних ситуацій, зокрема в умовах підвищеного навантаження, стресу, дефіциту часу й інформаційної перевантаженості. Такий підхід надасть змогу не лише фіксувати наслідки травматизму, а й виявляти «передаварійні стани», що передують нещасним випадкам.

Система профілактичних заходів, спрямованих на підвищення рівня безпеки та збереження здоров'я рятувальників-кінологів, має ґрунтуватися на комплексному підході та містити організаційні, психофізіологічні, навчальні й нормативні складові. Її реалізація передбачає раціоналізацію режимів праці та відпочинку з урахуванням інтенсивності службових навантажень і психоемоційного стану рятувальників, впровадження програм психологічної підтримки й активного відновлення, формування навичок управління втомою та самоконтролю функціонального стану, а також удосконалення нормативно-методичних підходів до розслідування нещасних випадків з урахуванням психофізіологічних факторів. Використання результатів аналізу передаварійних станів і накопичених даних про небезпечні інциденти для прогнозування ризиків та прийняття управлінських рішень забезпечить реалізацію превентивної моделі охорони праці й безперервне вдосконалення системи безпеки, зокрема в кінологічній службі ДСНС.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Patterson P. D., Weaver M. D., Frank R. C., Warner C. W., Martin-Gill Ch., Guyette F. X., Fairbanks R. J., Hubble M. W., Songer T. J., Callaway C. W., Kelsey Sh. F., Hostler D. Association Between Poor Sleep, Fatigue, and Safety Outcomes in Emergency Medical Services Providers. *Prehosp Emerg Care*. 2012 Jan-Mar. Vol. 16 (1). P. 86–97. <https://doi.org/10.3109/10903127.2011.616261>.
2. Костенко Т. В. Особливості травматизму особового складу рятувальних підрозділів ДСНС України в умовах воєнного стану. *Актуальні питання охорони праці, цивільної та техногенної безпеки*. 2025. № 1(1). С. 35–44.
3. Аналіз стану виробничого травматизму серед осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту та працівників Головних управлінь ДСНС України в областях та м. Києві, підрозділів центрального підпорядкування, підприємств, установ, організацій сфери управління ДСНС та закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання за 2023 рік, 2024 рік, 9 місяців 2025 року.
4. Про затвердження Порядку розслідування та ведення обліку нещасних випадків, що сталися з особами рядового і начальницького складу служби цивільного захисту : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 12 березня 2024 р. № 154. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0552-24#Text>.
5. Dawson D., McCulloch K. Managing fatigue: It's about sleep. *Sleep Medicine Reviews*. 2021. Vol. 55. <https://doi.org/10.1016/j.smrv.2005.03.002>.

6. Marvin G., Schram B., Orr R., Canetti E. Occupation-Induced Fatigue and Impacts on Emergency First Responders: A Systematic Review. *Int J Environ Res Public Health*. 2023. Nov 12. Vol. 20 (22). 7055. <https://doi.org/10.3390/ijerph20227055>.
7. Health impact of psychosocial hazards at work: an overview / Stavroula Leka, Aditya Jain. URL: <https://iris.who.int/server/api/core/bitstreams/40253b69-a533-4f27-af56-bddd6ad63ec0/content>.
8. Федорчук-Мороз В. І., Бондарчук Л. Ф. Безпека праці в контексті впливу окремих чинників психічного здоров'я працівників в умовах воєнного стану. *Науковий вісник ДонНТУ*. 2023. № 2 (11). С. 161–169. <https://doi.org/10.31474/2415-7902-2023-2-11-161-169>.
9. Mabila S. L., Murray J. H., Stahlman Sh. L., McQuistan A. A., Sheriff E. A. Incidence of Occupational Injuries Among Military Working Dog Handlers, 2016–2023. *Am J Ind Med*. 2025. Apr. Vol. 68 (4). P. 379–387. <https://doi.org/10.1002/ajim.23707>. Epub 2025 Jan 26.
10. International Labour Organization (ILO). Psychosocial risks, stress and fatigue at work. ILO Working Paper, 2021. URL: <https://www.ilo.org/resource/psychosocial-risks-and-stress-work>.
11. International Labour Organization (ILO). Working time and the future of work. Geneva: ILO, 2019 / використовується і в аналітиці 2020–2022 рр. URL: <https://www.ilo.org/publications/working-time-and-future-work>.
12. Мовмига Н. Є., Мезенцева І. О., Панчева Г. М. Попередження суб'єктивних причин виробничого травматизму в системі працеохоронного менеджменту. *Young Scientist*. 2022. № 1(101). С. 111–119. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-1-101-24>.
13. Сучасна кінологія: стан, проблеми, перспективи [Електронний ресурс] : матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, 24–25 травня 2023 р. / Держ. біотехнологічний ун-т. Харків, 2023. URL: <https://biotechuniv.edu.ua/nauka/konferentsiyi>.
14. Селюков В. С. Форми та методи організації роботи кінологів із собаками-рятувальниками. *Наукові записки. Серія: Право – Scientific notes. Series: Law*. Вип. 7. Спецвип. 2019. С. 75–80.
15. Мордюшенко С. (2019). Психологічний аналіз діяльності кінологів-рятувальників державної служби України з надзвичайних ситуацій. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*. 2019. № 20. <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2013-20.%p>.
16. Bray Emily E., Cynthia M. Otto, Monique A. R. Udell Nathaniel J. Hall, Angie M. Johnston, Evan L. MacLean Enhancing the Selection and Performance of Working Dogs *Front. Vet. Sci.*, 12 May 2021. Sec. *Animal Behavior and Welfare*. 2021. Vol. 8. <https://doi.org/10.3389/fvets.2021.644431>.
17. Sarrafchi A., Matéa D.-S., Sydney P. D., de Zwaan N., Merckies K. Effect of human-dog interaction on therapy dog stress during an on-campus student stress buster event: *Applied Animal Behaviour Science*, August 2022. Vol. 253, 105659 ref. 52 ref. <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2022.105659>.
18. Про затвердження Положення про Кінологічну службу Державної служби України з надзвичайних ситуацій : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 15.07.2016 № 675. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/z1293-16?utm_source=chatgpt.com#Text.
19. Про затвердження Інструкції з організації діяльності кінологічних підрозділів ДСНС : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 11.07.2018 № 597. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0896-18#Text>.
20. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо застосування кінологічних підрозділів ДСНС України під час проведення пошуково-рятувальних робіт : наказ ДСНС з основної діяльності від 17.09.2014 № 527. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/44406__44406.
21. Про затвердження Положення про Оперативно-рятувальну службу цивільного захисту Державної служби України з надзвичайних ситуацій : наказ МВС України від 03.07.2014 № 631. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0853-14>.
22. Про затвердження Статуту дій у надзвичайних ситуаціях органів управління та підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту та Статуту дій органів управління та підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту під час гасіння пожеж : наказ МВС України від 26.04.2018 № 340. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0801-18>.
23. Єрмакова К. С., Пінчук П. А. Особливості психологічної підготовки працівників кінологічних служб до виконання обов'язків під час проведення пошуково-рятувальних робіт. *Шляхи покращення професійного рівня працівників кінологічних служб*. Харків, 2018. С. 89–91.

REFERENCES:

1. Patterson, P. D, Weaver, M. D., Frank, R. C., Warner, C. W., Martin-Gill, Ch., Guyette, F. X., Fairbanks, R. J., Hubble, M. W., Songer, T. J., Callaway, C. W., Kelsey, Sh. F., & Hostler, D. (2012). Association Between Poor Sleep, Fatigue, and Safety Outcomes in Emergency Medical Services Providers. *Prehosp Emerg Care*, 16(1), 86–97. <https://doi.org/10.3109/10903127.2011.616261>.

2. Kostenko, T. V. (2025). Osoblyvosti travmatyzmu osobovoho skladu riatuvalnykh pidrozdiliv DSNS Ukrainy v umovakh voiennoho stanu [Peculiarities of traumatism of personnel of rescue units of the DSNS of Ukraine in conditions of martial law]. *Aktualni pytannia okhorony pratsi, tsyvilnoi ta tekhnohennoi bezpeky*, 1(1), 35–44 [in Ukrainian].
3. Analiz stanu vyrobnychoho travmatyzmu sered osib riadovoho i nachalnytskoho skladu sluzhby tsyvilnoho zakhystu ta pratsivnykiv Holovnykh upravlin DSNS Ukrainy v oblastiakh ta m. Kyievi, pidrozdiliv tsentralnoho pidporiadkuvannia, pidpriemstv, ustanov, orhanizatsii sfery upravlinnia DSNS ta zakladakh vyshchoi osvity iz spetsyfichnymy umovamy navchannia za 2023 rik, 2024 rik, 9 misiatsiv 2025 roku [Analysis of the state of occupational injuries among ordinary and managerial personnel of the civil defense service and employees of the Main Departments of the State Emergency Service of Ukraine in the regions and the city of Kyiv, units of central subordination, enterprises, institutions, organizations of the State Emergency Service management sphere and higher education institutions with specific training conditions for 2023, 2024, 9 months of 2025] [in Ukrainian].
4. Pro zatverdzhennia Poriadku rozsliduvannia ta vedennia obliku neshchasnykh vypadkiv, shcho stalysia z osobamy riadovoho i nachalnytskoho skladu sluzhby tsyvilnoho zakhystu: nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy vid 12 bereznia 2024 r. № 154 [On approval of the Procedure for the investigation and management of accidental cases, which became the subjects of the regular and leading ranks of the civil defense service: Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated March 12, 2024 No. 154]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0552-24#Text> [in Ukrainian].
5. Dawson, D., & McCulloch, K. (2021). Managing fatigue: It's about sleep. *Sleep Medicine Reviews*, 55. <https://doi.org/10.1016/j.smr.2005.03.002>.
6. Marvin, G., Schram, B., Orr, R., & Canetti, E. (2023). Occupation-Induced Fatigue and Impacts on Emergency First Responders: A Systematic Review. *Int J Environ Res Public Health*, Nov 12, 20(22), 7055. <https://doi.org/10.3390/ijerph20227055>.
7. Health impact of psychosocial hazards at work: an overview / Stavroula Leka, Aditya Jain. Retrieved from <https://iris.who.int/server/api/core/bitstreams/40253b69-a533-4f27-af56-bddd63ec0/content>.
8. Fedorchuk-Moroz, V. I., & Bondarchuk, L. F. (2023). Bezpeka pratsi v konteksti vplyvu okremykh chynnykiv psykhychnoho zdorovia pratsivnykiv v umovakh voiennoho stanu [Occupational safety in the context of the impact of specific factors of mental health of workers in conditions of martial law]. *Naukovyi visnyk DonNTU*, 2(11), 161–169. <https://doi.org/10.31474/2415-7902-2023-2-11-161-169> [in Ukrainian].
9. Mabila, S. L., Murray, J. H., Stahlman, Sh. L., McQuistan, A. A., & Sheriff, E. A. (2025). Incidence of Occupational Injuries Among Military Working Dog Handlers, 2016-2023. *Am J Ind Med.*, 68(4), 379–387. <https://doi.org/10.1002/ajim.23707>
10. International Labour Organization (ILO). Psychosocial risks, stress and fatigue at work. ILO Working Paper, 2021. Retrieved from <https://www.ilo.org/resource/psychosocial-risks-and-stress-work>.
11. International Labour Organization (ILO). Working time and the future of work. Geneva: ILO, 2019 / vykorystovuietsia i v analitysi 2020–2022 rr. Retrieved from <https://www.ilo.org/publications/working-time-and-future-work>.
12. Movmyha, N. Ye., Mezentseva, I. O., & Pancheva, H. M. (2022). Poperedzhennia subiektyvnykh prychnyn vyrobnychoho travmatyzmu v systemi pratseokhoronnoho menedzhmentu [Prevention of subjective causes of industrial trauma in the system of occupational health and safety management]. *Young Scientist*, 1(101), 111–119. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-1-101-24> [in Ukrainian].
13. *Suchasna kinolohiia: stan, problemy, perspektyvy* [Contemporary cinema: state, problems, prospects]: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii, 24–25 travnia 2023 r. Derzh. biotekhnolohichniy un-t. Kharkiv, 2023. Retrieved from <https://biotechuniv.edu.ua/nauka/konferentsiyi> [in Ukrainian].
14. Seliukov, V. S. (2019). Formy ta metody orhanizatsii roboty kinolohiv iz sobakamy-riatuvalnykamy [Forms and methods of organizing the work of film professionals and rescue dogs]. *Naukovi zapysky. Serii: Pravo – Scientific notes. Series: Law*, 7, Spetsvyypusk, 75–80 [in Ukrainian].
15. Mordiushenko, S. (2019). Psykholohichniy analiz diialnosti kinolohiv-riatuvalnykiv derzhavnoi sluzhby Ukrainy z nadzvychainykh sytuatsii [Psychological analysis of the activities of film critics and rescuers of the state service of Ukraine in extraordinary situations]. *Zbirnyk naukovykh prats "Problemy suchasnoi psykholohii"*, 20. <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2013-20.%p> [in Ukrainian].
16. Bray Emily, E., Cynthia, M. Otto, & Monique, A. R. Udell Nathaniel J. Hall, Angie M. Johnston, Evan L. (2021). MacLean Enhancing the Selection and Performance of Working Dogs. *Front. Vet. Sci.*, 12 May 2021. *Sec. Animal Behavior and Welfare*, 8. <https://doi.org/10.3389/fvets.2021.644431>.

17. Sarrafchi, A., Matéa, D.-S., Sydney, P. D., de Zwaan, N., & Merckies, K. (2022). Effect of human-dog interaction on therapy dog stress during an on-campus student stress buster event: *Applied Animal Behaviour Science*, 253, 105659 ref. 52 ref. <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2022.105659>.

18. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Kinolohichnu sluzhbu Derzhavnoi sluzhby Ukrainy z nadzvychainykh sytuatsii: nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy vid 15.07.2016 № 675 [On the approval of the Regulations for the Cinema Service of the State Service of Ukraine in exceptional circumstances: Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated July 15, 2016 No. 675]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/z1293-16?utm_source=chatgpt.com#Text [in Ukrainian].

19. Pro zatverdzhennia Instruksii z orhanizatsii diialnosti kinolohichnykh pidrozdiliv DSNS Nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy vid 11.07.2018 № 597 [On approval of the Instructions on the organization of activities of cinematographic distributors of the SESU: Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated 11.07.2018 No. 597]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0896-18#Text> [in Ukrainian].

20. Pro zatverdzhennia Metodichnykh rekomendatsii shchodo zastosuvannia kinolohichnykh pidrozdiliv DSNS Ukrainy pid chas provedennia poshukovo-riatuvalnykh robot: nakaz DSNS z osnovnoi diialnosti vid 17.09.2014 № 527 [For approval of Methodological Recommendations, it is necessary to use the kinological divisions of the SESU during search and rescue operations: Order of the SESU of the main activity dated 17.09.2014 No. 527]. Retrieved from https://zakononline.com.ua/documents/show/44406__44406_10 [in Ukrainian]

21. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Operativno-riatuvalni sluzhbu tsyvilnoho zakhystu Derzhavnoi sluzhby Ukrainy z nadzvychainykh sytuatsii: nakaz MVS Ukrainy vid 03.07.2014 № 631 [For approval of the Regulations for the Operational and Rescue Service of the Civil Defense of the State emergency service of Ukraine: Order of the State Security Service of Ukraine dated 03.07.2014 No. 631]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0853-14_11 [in Ukrainian].

22. Pro zatverdzhennia Statutu dii u nadzvychainykh sytuatsiakh orhaniv upravlinnia ta pidrozdiliv Operativno-riatuvanoi sluzhby tsyvilnoho zakhystu ta Statutu dii orhaniv upravlinnia ta pidrozdiliv Operativno-riatuvanoi sluzhby tsyvilnoho zakhystu pid chas hasinnia pozhezh: nakaz MVS Ukrainy vid 26.04.2018 № 340 [For approval of the Statute of the Organizations of the Administration and Divisions of the Operational-Rescue Service of the Civil Defense and the Statute of the Organizations of the Administration and Divisions of the Operational-Rescue Service of the Civil Defense during Firefighting: Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated 26.04.2018 No. 340]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0801-18> [in Ukrainian].

23. Yermakova, K. S., & Pinchuk, P. A. (2018). Osoblyvosti psykholohichnoi pidhotovky pratsivnykiv kinolohichnykh sluzhb do vykonannia oboviazkiv pid chas provedennia poshukovo-riatuvalnykh robot. Shliakhy pokrashchennia profesiinoho rivnia pratsivnykiv kinolohichnykh sluzhb [Features of the psychological preparation of film service workers for the performance of duties during search and rescue operations. Ways to improve the professional level of film service workers]. Kharkiv, 89–91 [in Ukrainian].

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу
CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 16.12.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 02.01.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 16.03.2026